

Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruya İlişkin İki Buçuk Yıllık İctihadının Kısa Bir Değerlendirmesi

Doç. Dr. Ece Göztepe Çelebi
Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Anayasayla kendisine yasama işlemlerini denetleme yetki ve görevi verilen ya da bu yetkiyi Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi içtihat yoluyla kendisinde gören anayasa mahkemeleri ya da yüksek mahkemeler, yasama çoğunluklarıyla gerilimli ilişkileri nedeniyle kaçınılmaz olarak siyasal aktörlerin ve kamuoyunun ilgi odağındadır. Konusu ya da sonuçları itibarıyla her karar, potansiyel olarak siyasetin merceğinden incelenmeye/eleştirilmeye uygundur. Anayasa yargısı ve mahkemesi fikrinin 20. yüzyılın başında (1920) ilk kez normatif olarak hayata geçirildiği Avusturya'da, kurumun fikir babası Hans Kelsen anayasa mahkemelerinin verdiği her kararın, doğası gereği siyasal olduğunu vurgulamıştır. Ancak bu, anayasa mahkemelerinin siyasal kararlar verdiği ve siyasal bir aktör olduğu anlamında değil, hukukun geniş anlamda bir siyasal tercihler bütünü olduğu biçiminde anlaşılmalıdır. Anayasa mahkemelerine yönelik bu genel önyargı ve mesafeye karşılık, "anayasa şikâyeti" (*Verfassungsbeschwerde/constitutional complaint*) ya da Türk hukukundaki adıyla "bireysel başvuru yolu" nun da anayasa mahkemelerinin yetkisine verildiği ülkelerde bu mahkemeler, salt siyasal aktörlerin odağı olmaktan çıkıp halkın, temel hak ve özgürlük sùjelerinin katına inmektedir. Hukuk devleti ve demokrasi kavramları, anayasa şikâyetiyle somut, elle tutulur, yaşanan birer olgu haline gelmektedir. Hukuk devleti ilkesi salt bir ideal, uzak bir vaat ya da değiştirilemez bir anayasal ilke olmaktan çıkıp hakları kullanılabilir, görülebilir hale getirmektedir.

Ulusal ve uluslararası literatürde başta siyasi parti kapatma davaları olmak üzere, sadece birkaç düzine kararla profili çizilen Türk Anayasa Mahkemesi, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkının Türkiye'de uygulanmaya başladığı 23 Eylül 2012 tarihinden bu yana Türkiye

Cumhuriyeti'nin egemenliği altında yaşayan insanlarla doğrudan bir bağ kurarak, Türkiye ve dünya kamuoyuyla yeni ve verimli bir ilişki yaratmayı başarmıştır. 31 Temmuz 2015 itibarıyla internet sitesinde ve Resmi Gazete'de yayınlanan 1038 bireysel başvuru hakkında karar veren Mahkeme'nin bu yeni başvuru yolundaki performansını genel hatlarıyla, norm ve olgu odaklı olarak değerlendirmek, bu kısa değerlendirmenin amacıdır.

Anayasa Mahkemesi şu anda Türkiye'de yaşayan bireylerin ve dünya kamuoyunun gözünde,

- Twitter, Youtube, Öcalan ve DTP¹ kararlarıyla ifade özgürlüğünün önündeki engelleri ortadan kaldıran;
- Sendika hakkını koruyan²;
- Tutuklu milletvekillerinin seçilme ve temsil hakkını etkin şekilde kullanmalarına olanak tanımış olan³;
- Bireylerin yaşam hakkını koruyan ve işkence yaşağını işlevsel hale getiren⁴;
- 659 sayılı KHK örneğinde olduğu gibi, anayasaya uygun yorum ve ölçülülük ilkesinin uygulanmasının güzel bir örneğini veren⁵;
- Adil yargılanma hakkının bütün boyutlarıyla korunması için gerekli olan ölçütleri dikkate alan ve bunları uygulayan⁶;
- Kişilerin özel hayata saygı hakkını siyasal görüşlerini dikkate almaksızın koruyan⁷;
- Mülkiyet hakkının korunması çerçevesinde hukuk devletinin en temel unsurlarından olan belirlilik ilkesini somutlaştıran⁸;
- Bir yargılamada her suç için ayrı tutukluluk süresi hesaplanamayacağı yönündeki içtihadıyla azami tutukluluk süresinin hesaplanmasında

1 Sırasıyla 2014/3986, 2014/4705, 2013/409, 2013/1481.

2 2013/8463, 2013/8517 ve aynı doğrultuda 21 karar.

3 2012/1272 (Mustafa Ali Balbay), 2012/849 (Mehmet Haberal), 2013/9894 (Gülser Yıldırım), 2013/9895 (İbrahim Ayhan), 2014/85 (Kemal Aktaş ve Sema Irmak); 2014/9 (Faysal Sarıyıldız).

4 2013/6319, 2013/293, 2012/848, 2013/6585, 2013/2515, 2013/6359, 2012/752, 2012/850.

5 2012/791.

6 2012/1269, 2013/2294, 2013/7800 (Balyoz), 2013/2744, 2013/8492, 2013/7017, 2014/1440 (Tuncel), 2014/253 (askeri casusluk davası).

7 2013/533 (Av. Ercan Kanar).

8 2014/6192 (İş Bankası A.Ş.).

tutuklular lehine hukuki belirlilik ilkesini somutlaştıran⁹ bir Mahkeme olarak tanınmakta ve anılmaktadır.

Mahkemenin sadece iki buçuk yılda verdiği bunca önemli karar, gelecekteki özgürlükçü içtihatlarının habercisi olarak anlaşılabilir. Ancak bu saptama, Mahkemenin bütün kararlarının eleştiriden âzâde olduğu anlamına gelmemelidir. Aşağıda bu bireysel başvuru içtihadı bakımından tartışılması gereken önemli ilkesel hususlar başlıklar halinde ele alınacaktır.

1. Anayasa ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunda Yer Alan Normatif Sınırlamalar ve Sonuçları

Anayasakoyucu bireysel başvuru hakkına konu edilebilecek hakları belirlerken, Anayasa'da güvence altına alınan hakların tamamını kapsamına almamıştır. 2010 yılındaki Anayasa değişikliğinin gerekçesinde de açıkça belirtildiği gibi temel amaç, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) yapılan başvuruların ve ihlal kararlarının sayısını azaltmaktır¹⁰. Bu amaç doğrultusunda bireysel başvuru hakkı, “Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin” kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla sınırlı olarak kabul edilmiştir.

Böylesine bir anayasal sınırlama sonucunda Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurularda öncelikle “esas ölçü normu” saptaması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Anayasa, bireysel başvuru hakkını doğrudan doğruya AİHS'deki haklara özgülemediğinden, tam aksine, Anayasa ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) **kesişim alanındaki** hakları esas aldığından temel sorun, kesişim alanındaki normatif örtüşmenin mutlak olmadığı hallerde esas ölçü normun ne olacağıdır. Mahkemenin elinde üç seçenek vardır:

1. Sadece ortak olarak düzenlenmiş hakların “norm alanını” esas alarak, daha fazla koruma sağlayan hukuk metnine odaklanmak (ki bu durumda teorik olarak Anayasa'nın esas ölçü norm olmaktan çıkması mümkündür),

9 2013/776, 2012/1137

10 5 Nisan 2010 tarihli 2/656 numaralı kanun teklifi, s. 10 vd. 2010 yılı Anayasa değişikliği ile 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un bireysel başvuru hakkına ilişkin hükümlerinin kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Ece Göztepe, “Türkiye’de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 95, 2011, S. 13-40.

2. Norm alanı içinde kalsa bile normatif düzenlemelerin lafzının birebir örtüşmemesi nedeniyle “en küçük ortak böleni” oluşturan metni esas almak, yani her iki metindeki daha geniş koruma sağlayan normatif düzenlemeyi göz ardı etmek ya da

3. Anayasa değişikliğinde açıkça dile getirilen asli amacı, yani Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılacak başvuru sayısını azaltma amacına odaklanarak, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) metnini*, koruma alanının kapsamından tamamen bağımsız şekilde *esas ölçü norma* dönüştürmek.

Anayasa Mahkemesi, bugüne dek verdiği kararlarda hakların koruma alanını daraltıcı sonuçlar doğurma potansiyeli çok yüksek olan ikinci yolu tercih etmiş görünmektedir. Bu tercihin olumsuz sonuçları, özellikle Anayasa'nın belli bir hakka ilişkin daha geniş bir normatif düzenleme içerdiği hallerde ortaya çıkmakta ve anayasal yargı denetiminde Anayasa'yı ölçü norm olmaktan çıkarma potansiyelini içinde barındırmaktadır.

a) Anayasa Madde 36 ile AİHS Madde 6'nın Kesişme Alanı Sorunu

Hak arama hürriyeti Anayasa'nın 36. maddesinin 1. fıkrasında “Herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde **davacı** veya davalı olarak **iddia** ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir” biçiminde düzenlenmektedir. Buna karşılık AİHS'nin 6. maddesi, hak arama hürriyetinin yanısıra masumiyet karinesini ve bir suçla itham edilen kişilerin sahip olduğu asgari hakları da kapsayan daha ayrıntılı bir düzenleme içermektedir.

Anayasa'nın 36. maddesine karşılık gelen AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrası şöyledir: “Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir”.

Sözleşme metninin bu çevirisi, Anayasa Mahkemesinin internet sitesinde mevcut olan¹¹ ve Avrupa Konseyi tarafından yapılmış olan çeviridir. Ancak dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus, maddenin kenar başlığı “*adil yargılanma hakkı*” olmasına ve İngilizce orijinal metinde yer almasına rağmen, “*hakkaniyete uygun*” (fair) yargılama ilkesinin çeviride unutulmuş olmasıdır¹². Bu nedenle hakların güvence altına alındığı metinlerin karşılaştırılmasında ve esas alınması gereken normatif düzenlemenin içeriğinin belirlenmesinde çok dikkatli olunması gerektiği ve temel ilkenin ne olacağı sorusunun özel bir önem taşıdığı daha da iyi ortaya çıkmaktadır.

Anayasa Mahkemesi, artık yerleşik içtihat olarak nitelendirilebilecek birçok kararında şu gerekçeyle “*konu bakımından yetkisizlik nedeniyle*” kabul edilemezlik kararı vermektedir:

“Sözleşme’nin adil yargılanma hakkını düzenleyen 6. maddesinde adil yargılanmaya ilişkin hak ve ilkelerin “medeni hak ve yükümlülükler ile ilgili uyumsuzlukların” ve bir “suç isnadının” esasının karara bağlanması esnasında geçerli olduğu belirtilerek hakkın kapsamı bu konularla sınırlandırılmıştır. Bu ifadeden, hak arama hürriyetinin ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilmek için, başvurunun ya medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili bir uyumsuzluğun tarafı olması ya da başvurucuya yönelik bir suç isnadı hakkında karar verilmiş olması gerektiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bahsedilen hâller dışında kalan adil yargılanma hakkının ihlali iddiasına dayanan başvurular Anayasa ve Sözleşme kapsamı dışında kalacağından, bireysel başvuruya konu olamaz”¹³.

Bu içtihadın doğrudan sonucu, Anayasa’nın 36. maddesinde güvence altına alınan “*davacı olarak iddia hakkı*” Anayasa Mahkemesi tarafından hakkın koruma alanının dışına çıkarılmaktadır. Böylesine mutlak bir sınırlamanın, bireysel başvuru hakkının işleviyle uyumlu olduğu söylenemez. Çünkü ceza hukukunun koruma altına aldığı bazı hukuki değerlerin ihlal edildiği, ama etkili bir soruşturmanın belki de keyfilik neticesinde gerçekleştirilmediği hallerde, bu hukuki değerler hukuk düzeninin koruma alanı dışına çıkarılmakta ve Anayasa Mahkemesi yoluyla korunma olasılığı da ortadan kaldırılmış olmaktadır.

11 http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf (25.07.2015).

12 “... everyone is entitled to a **fair** and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law”.

13 Pek çok karar açısından sadece bkz. 2012/13, § 38; 2012/1049, §23; 2012/917, §21; 2014/85, § 27; 2013/8175, § 19.

Cezai kovuşturma yapılmasını talep hakkının anayasal koruma kapsamından çıkarılması halinde, ilk suçu müteakip daha ağır suçların işlenmesi de daha muhtemel hale gelmektedir. Özellikle toplumun bazı dışlanmış gruplarına yönelik, vücut bütünlüğünü ve yaşam hakkını tehdit ve ihlal eden suçlar için bu, sıkça karşılaşılan bir gerçektir¹⁴. Oysa hem Anayasa Mahkemesi, hem de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, yaşam hakkı ve işkence yasağıyla ilgili başvurularda etkili soruşturma yapılmamış olmasını, yaşam hakkının usuli boyutunun ve adil yargılanma hakkının ihlali olarak değerlendirmektedir¹⁵. Aslında yaşam hakkının ihlalinin önce etkili bir soruşturma ile cezalandırılması gereken bir hak ihlali, etkili soruşturma yapılmadığı için faileri güçlendirerek aynı kişilere yönelik daha ağır suçlar işlenmesine sebep olabilmektedir. Bu halde yargısal korumanın, mağdurların ölümünden sonra sağlanmasının çaresizliği üzerinde düşünülmesi gerekir.

Son olarak, Anayasa Mahkemesinin yaptığı bu sınırlayıcı yorum, dolaylı olarak haklar arasında Anayasa'da mevcut olmayan bir derecelendirmeyi de beraberinde getirmektedir. Bu içtihat dolayısıyla sanki devlet ancak yaşam hakkı ya da işkence yasağının ihlal edilmesi hallerinde etkili soruşturma yapmakla yükümlüymüş, diğer hakların ihlali halinde tazminat gibi diğer hukuki başvuru yollarının varlığı yeterliymiş gibi bir sonuç da ortaya çıkmaktadır. Bu durumda Türk Ceza Kanunu'ndaki pek çok düzenlemenin dolaylı ve nihai olarak Anayasa'nın koruma alanı dışına çıkarıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

b) Anayasa Madde 19/II ve VII ile AİHS Madde 5/I Arasındaki İlişki: Temyizde Geçen Tutukluluk Süresi ve Azami Sürenin Hesaplanmasındaki İşlevi

Bireysel başvuru yolunun ihdas edilmesinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi odaklı amacın ortaya çıkardığı bir başka sınırlama ise, Türk hukuk mevzuatıyla AİHM içtihadının ilişkisinde, daha hak daraltıcı olan AİHM içtihadının benimsenmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır.

14 Travesti ve transseksüellere yönelik saldırı ve cinayetler ile mobbing mağdurlarının en son noktada intihara sürüklendiği haller, bu duruma başlıca örnekler olarak verilebilir. AY madde 36/AİHS madde 6 kesişmesine ilişkin kabul edilemezlik kararı verilen örnekler için bkz. 2012/1049; 2013/2284; 2013/5680; 2013/6229; 2013/8175; 2013/5956.

Haberler için bkz. "Türkiye Trans Cinayetlerinde Avrupa'da Birinci" (<http://onedio.com/haber/turkiye-trans-cinayetlerinde-avrupa-da-birinci-469606>) (25.07.2015).

15 Bkz. 2013/6585; 2012/827; 2013/6319; 2013/293; 2012/848 (Dink); 2013/2515.

AIHS'nin 5. maddesinin 1. fıkrasında ve aynı fıkranın a) bendinde, “Herkes özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir. Aşağıda **belirtilen haller dışında** ve yasanın öngördüğü usule uygun olmadan hiç kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz:

a) Kişinin, yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş mahkûmiyet kararı sonrasında yasaya uygun olarak tutulması” düzenlemesi yer almaktadır.

Bu maddenin konusu, kişinin özgürlüğünden yoksun bırakılabileceği hukuka uygun koşulların tüketici şekilde sayılmasıdır. Yani düzenlenen, kişinin hangi hallerde özgürlüğünden yoksun bırakılabileceği olup özgürlükten yoksun bırakma işleminin istisnaiğinin kanıtıdır.

Anayasa'nın 19. maddesinin 2. fıkrasında da “Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması.. dışında kimse hürriyetinden yoksun bırakılamaz” demek suretiyle, özgürlüğün esas olduğu bir hukuk düzeninde özgürlükten yoksun bırakılmanın istisnai koşulları düzenlenmektedir.

Ne AIHS'nin 5. maddesinde, ne de Anayasa'nın 19. maddesinde “bir suç isnadına dayanan” ve (kesinleşmemiş olsa bile) “bir mahkûmiyete dayanan” tutukluluk ayrımı yapılmamış olmasına rağmen, temyizde geçen tutukluluk süresini, yani kararın kesinleşmesinden önceki süreyi, azami tutukluluk süresinin hesaplanmasında dikkate almama yönündeki AIHM içtihadı¹⁶, aynen Anayasa Mahkemesi tarafından da benimsenmiştir.

Oysa Ceza Muhakemesi Kanununun (CMK) 2. maddesine göre “sanık, kovuşturmanın başlamasından itibaren **hükmün kesinleşmesine kadar**, suç şüphesi altında bulunan kişi” olarak tanımlanmakta; tutuklu yargılanan sanık bakımından ilk derece mahkemesinin mahkûmiyet kararı öncesi ya da sonrasındaki durumunun farklı yorumlanmasına ve hükmün kesinleşmesine kadar geçecek süreçte temyizde geçen sürenin tutukluluk süresinde dikkate alınmamasına dayanak oluşturacak bir normatif düzenleme bulunmamaktadır.

AIHS, hukuk devleti ilkesini en kapsamlı biçimde hayata geçirmeyi hedefleyen taraf devletlerin hukuk sistemlerinin yanında “ikincil nitelikte” bir koruma mekanizmasıdır. Her ne kadar uluslararası bir sözleşme olarak

16 Solmaz v. Turkey (No. 27561/02) (16.04.2007); Şahap Doğan v. Turkey (No. 29361/07) (27.05.2010).

evrimsel bir süreç içinde geliştirilse de, taraf devletlerin hukuk sistemlerini ikame edecek kapasiteye sahip değildir ve Sözleşme'nin 53. maddesi de bunun önündeki en büyük normtaif engeldir. 53. madde uyarınca taraf devletler, temel hak ve özgürlüklerin korunmasında kendi iç hukuklarındaki daha ileri mekanizmaları korumak ve uygulamakla yükümlüdürler. Yani AİHS, hukuki koruma konusunda taraf devletlere bir üst sınır koymamaktadır¹⁷. Bu bağlamda, cezaların infazına ancak kesinleşmiş hüküm sonrasında başlanan¹⁸ bir ceza muhakemesi sisteminde CMK'nin ve 5275 sayılı İnfaz Kanununun daha özgürlükçü düzenlemelerini esas alan bir Anayasa Mahkemesi içtihadı, hem bireysel başvurunun işlevi, hem de AİHS 53. madde gereğince zorunludur.

Yargılama süreleri Avrupa ortalamasının çok üstünde olan Türkiye gibi bir ülkede, ilk derece mahkemesinin mahkûmiyet kararından sonra temyizde geçen sürenin özgürlükten yoksun bırakmanın üst sınırının hesap edilmesinde dikkate alınmaması, Anayasa'nın ve AİHS'nin öngörmediği bir istisna düzenlemesi anlamını taşımaktadır. Özgürlük esas ise, temyizde geçirilen tutukluluk halinin adı nedir? Bu nedenle, Anayasa Mahkemesinin AİHM'nin özgürlük hakkını daha fazla sınırlayan içtihadını takip etmemesi, Türk hukuk mevzuatının özgürlüğü daha az sınırlayan düzenlemelerinin uygulanmasına olanak tanınması, hem Anayasa'nın, hem de AİHS'nin zorunlu bir gereğidir.

c) AY Madde 67 ile Ek Protokol No. 1 Madde 3 Arasındaki İlişki

Anayasa'nın "*Siyasal Haklar ve Ödevler*" başlıklı ikinci kısmının dördüncü bölümünde yer alan 67/II maddesinin birinci cümlesine göre, "*Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır*". Yerel seçimlerin düzenlendiği AY 127/III maddesinde ise, seçimlerin genel esasları konusunda AY madde 67'ye atıf yapılarak, ister ulusal, ister yerel düzeyde olsun, siyasal temsile olanak tanıyan tüm seçimlerin ilkeleri ortak olarak düzenlenmiş, herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Seçimlerin genel yönetim ve denetimiyle görevlendirilen Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK) görev ve yetkilerini düzenleyen 79. madde de, genel ve yerel seçim arasında herhangi bir ayırım yapmayarak, Anayasa'nın bütünlüğünü korumaktadır.

17 Krş. Nersesyan v. Armenia (No. 15371/07) (19.01.2010), §25.

18 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun madde 4.

Buna karşılık AİHS Ek Protokol No. 1 madde 3'te¹⁹ ise “serbest seçim hakkı” kenar başlığı altında, “Yüksek Sözleşmeciler Tarafından, **yasama organının** seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde makul aralıklarla gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler” ifadesiyle, sadece üniter/federal ya da federe düzeyde gerçekleştirilecek yasama organı seçimlerine ilişkin güvenceleri içermektedir. Dolayısıyla 1. Protokol’ün lafzı yerel seçimleri kapsamamaktadır. Nitekim AİHM de yerleşik içtihadında sadece yasama organı seçimlerine ilişkin güvenceleri esas almakta, yerel seçimleri ise kendi denetim yetkisi dışında görmektedir²⁰.

Görüldüğü üzere, Anayasa’nın genel ve yerel seçimler için güvence altına aldığı ve meslek odaları için de ilgili kanunlarında esas alınan ilkeler²¹, AİHS’de sadece genel seçimler için esas alınmaktadır. Bu durumda AİHS madde 53 uyarınca demokratik temsil ilkesinin korunması için daha fazla güvence sağlayan Anayasa normunun esas alınması zorunludur. Çünkü AİHS ulusal hukuk düzenlerindeki koruma mekanizmalarını *tamamlayan* ve *güçlendiren* bir koruma mekanizmasıdır ve AİHM’nin içtihadı da bu yöndedir²². Seçimlerle ilgili ölçü normun münhasıran AİHS olarak belirlenmesi ve Anayasa’daki daha geniş korumanın göz ardı edilmesi halinde, siyasi temsil, seçme ve seçilme hakkı bakımından büyük önem taşıyan yerel seçimler, anayasal koruma dışına atılmış olacaktır.

Nitekim 31 Mart 2014 yerel seçimlerinden sonra Ankara Büyükşehir Belediye Başkan Adayı Mansur Yavaş’ın, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçiminin iptal edilmesi talebinin Yüksek Seçim Kurulu tarafından reddedilmesi nedeniyle yaptığı başvuruda²³ ileri sürdüğü seçme ve seçilme

19 **Right to free elections:** “The High Contracting Parties undertake to hold free elections at reasonable intervals by secret ballot, under conditions which will ensure the free expression of the opinion of the people in the *choice of the legislature*”.

20 Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium (No. 9267/81) (02.03.1987); Matthews v. The United Kingdom (No. 24833/94) (18.02.1999); X v. The United Kingdom (No. 7215/75) (05.11.1981); Malarde v. France (No. 46813/99) (05.09.2000); Molka v. Poland (No. 56550/00) (11.04.2006).

21 Bkz. 2013/3912 (İsmail Taşpınar); 2014/1944 (Mehmet Yiğiner).

22 Krş. United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey (19392/92) (30.01.1998), §28: “The Preamble to the Convention refers to the “common heritage of political traditions, ideals, freedom and the rule of law” (see paragraph 45 below), of which national constitutions are in fact often the first embodiment. Through its system of collective enforcement of the rights it establishes (see the Loizidou v. Turkey judgment of 23 March 1995 (*preliminary objections*), Series A no. 310, p. 26, § 70), *the Convention reinforces, in accordance with the principle of subsidiarity, the protection afforded at national level, but never limits it* (Article 60 of the Convention)”.

23 2014/5425 (Mansur Yavaş).

hakkının ihlali iddiaları, Anayasa Mahkemesi tarafından “konu bakımından yetkisizlik” nedeniyle reddedilmiştir. Oysa başvuruda ileri sürülen hak iddialarının ciddiliğine bakıldığında (çok sayıda seçim sandığında geçersiz kabul edilen oy pusulalarının geçersizlik nedenlerinin yazılmamış olması; Ankara’da muhtar pusulalarının diğer pusulalarla aynı zarf içerisine konmasının kanunen geçersiz sayılması hususunun yaklaşık 125.000 oyun geçersiz sayılmasına neden olmasına karşın, ülke genelinde aynı durumda olan oyların sandık kurullarının inisiyatifıyla geçerli sayılması ve tutarsız uygulamalara olanak sağlanmış olması; YSK’nın aynı konuda yapılan itirazlarda çelişkili kararlar vermesi vb.)²⁴ AY madde 67’deki güvenceler ışığında korunan yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkının, bir siyasal hak olarak korunmaması sonucunu doğurduğu görülmektedir. Anayasa madde 40/I’de ise Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkese hukuki koruma sağlamakta, hak ve hürriyetler arasında bir kademelendirme yapmamaktadır.

Sonuç olarak, bireysel başvuru hakkı Anayasa ile AİHS’nin ortak koruma alanını esas almakla birlikte, **Anayasa Mahkemesi’nin esas ölçü normu AİHS değil, Anayasa’dır.** Eğer aksi kabul edilseydi, anayasakoyucu bireysel başvuru hakkını sadece AİHS’de güvence altına alınan haklara özgüleme yolunu seçerdi. Bu nedenle kesişme alanının, “norm alanı” olarak anlaşılması ve hangi norm (ya da kesişim alanındaki hangi tekil düzenlemeler) daha fazla güvence sağlıyorsa, o düzenlemenin ihlal iddiasında ölçü norm olarak kullanılması, bu yeni hukuki çarenin özgürlükçü yorumuna daha uygun düşecektir.

2. Yasama İşlemlerine Karşı Doğrudan Başvuru Yapılamayacağı Hakkındaki Yasal Düzenleme ve Sorunlar

6216 sayılı AYM Kanununun 45. maddesinin 3. fıkrasındaki düzenleme²⁵, bireysel başvuru hakkının kabul edildiği hemen hemen bütün ülkelerdeki düzenlemeye paralel bir düzenleme olup bu olağanüstü kanun yolunun işleviyle uyumludur. Ancak yasama işlemlerine karşı doğrudan

24 2014/5425, §15.

25 Madde 45: “Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz”.

başvuru yasağının neden konulmuş olduğunun iyi tartışılması ve başvuru yolunun işleviyle orantılı bir içeriğe kavuşturulması zorunludur. Bireysel başvuru hakkının doğası gereği, kamu gücü tarafından ihlal edildiği ileri sürülen hakların korunması, öncelikle derece mahkemelerinin görevidir. Yani ilke olarak, bireysel başvuru yolunda hak ihlali iddiasının konusu, mahkeme kararlarıdır. Ancak yasakoyucunun aslında bir idari işlem konusu olması gereken konuları doğrudan yasayla düzenlediği ya da yasanın uygulandığı anda hak ihlalinin gerçekleşeceği ve gerçekleşen zararı gidermede etkili bir hukuki korumanın mevcut olmadığı hallerde, yasaya karşı doğrudan başvuru yolunun kabulü zorunludur.

Nitekim Federal Alman Anayasa Mahkemesi de 11 Ocak 2005 tarihli Hava Güvenliği Kanunu'nda öngörülen ve Milli Savunma Bakanı'na kanunda belirtilen koşulların gerçekleşmesi halinde sivil bir uçağın düşürülmesini emretme yetkisini veren yasal düzenlemeyi, yasa yürürlüğe girer girmez Anayasa Mahkemesine anayasa şikâyeti yoluyla başvuran üç kişinin talebi üzerine incelemiş ve yasanın ilgili düzenlemesini iptal etmiştir²⁶. Bireysel başvuru aracılığıyla norm denetimi yapma yetkisi başka bir tartışma konusu olmakla birlikte, burada önemli olan husus, hukuk sistemindeki mevcut bir hukuki çarenin işlevine uygun şekilde yorumlanması, muhtemel ve başka araçlarla giderilemez olan doğrudan zararların önlenmesinin sağlanmasıdır.

Anayasa Mahkemesinin 6 Ocak 2015 tarihinde verdiği %10 genel seçim barajıyla ilgili karar²⁷ tam da bu türden bir tartışmanın yapılmasını gerektiren bir başvurudur. Ancak Mahkeme, TBMM'de temsil edilmeyen üç siyasi partinin başvurusunu reddetmiş ve çok-katmanlı anayasal meseleleri şimdilik tartışmama yolunu tercih etmiştir. Başvuruculardan Demokratik Sol Parti'nin YSK'ye bir başvuruda bulunarak, ulusal ülke barajı uygulamasına son verilmesini talep etmesinin (§ 12) etkili bir hukuki koruma sağlayamayacağı açıktır. *"Yasama işleminin uygulanması mahiyetindeki işlem, eylem ve ihmellere karşı bireysel başvuru yapılması gerektiği"* (§25) yönündeki Mahkeme görüşü ise somut durumda, genel seçimlerin sonucuna yine YSK nezdinde bir başvuru yapılması gerektiği anlamına gelir ki, bunun da Anayasada güvence altına

26 BVerfGE, 1 BvR 357/05 (15.02.2006). Kararın etraflı bir değerlendirmesi için bkz. Fazıl Sağlam, "Hukuk Devleti ve Terör", Prof. Dr. Yavuz Sabuncu'ya Armağan. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 63, Sayı: 3, 2007, s. 291-317.

27 2014/8842 (Genel Kurul) (Büyük Birlik Partisi ve Diğerleri).

alınmış bir hakkın etkili şekilde korunmasını sağlayamadığı benzer bir kısır döngüye işaret ettiği açıktır.

Mahkemenin bir üyesinin farklı gerekçesinde ve iki üyesinin karşı oylarında vurgulandığı gibi, kişilerin kendileri hakkında yakın gelecekte uygulanması kuvvetle muhtemel olan kanun veya düzenleyici işlemlere karşı da bireysel başvuruda bulunabileceklerinin kabulü, etkili bir hukuki koruma sağlamak için zorunludur. Çünkü seçimler %10 barajıyla gerçekleştirildiği anda, başvurucular potansiyel mağdur olmaktan çıkıp doğrudan mağdur haline gelecektir ve Anayasa Mahkemesine doğrudan başvuru dışında hukuk sisteminde siyasal katılım haklarını koruyacak başka bir hukuki koruma mekanizması mevcut değildir.

3. Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Dolayısıyla Somut Norm Denetimi Yapma Yetkisi Olup Olmadığı Sorunu

Yukarıda ele alınan %10 genel seçim barajıyla ilgili başvuru kapsamında ortaya çıkan bir başka önemli soru ise şudur: *“Anayasa Mahkemesi bu kararda kabul edilebilirlik kararı verseydi ve bireysel başvuruya konu edilen kamu gücü ihlalinin anayasaya aykırı bir kanundan kaynaklandığı sonucuna varsaydı, davaya bakan mahkeme sıfatıyla somut norm denetimi için anayasaya aykırılığı bekletici sorun yapabilir miydi”?*

Anayasa'nın 152/son maddesi nedeniyle, anayasaya aykırı olan Medeni Kanununun 187. maddesinin uygulanmasından kaynaklanan iki bireysel başvuruda Mahkeme, evli kadınların soyadı sorununda AİHM'nin verdiği pek çok ihlal kararını da dikkate alarak, başka bir gerekçeyle ihlal kararı vermek zorunda kalmıştır²⁸. Ancak AY madde 152'deki 10 yıl yasağı söz konusu olmasaydı Mahkemenin, bu iki başvuru çerçevesinde kaçınılmaz biçimde somut norm denetimi için anayasaya aykırılığı bekletici sorun yapma yetkisi olup olmadığını tartışması gerekecekti. %10 barajıyla ilgili olarak yapılan başvurunun da mantıksal sonucu, kişi yönünden yetkisizlik kararı değil, bu sorunun tartışıldığı bir karar olmalıydı. Çünkü seçim hukukuyla ilgili mevzuat, Yüksek Seçim Kurulunun kararları ve Anayasa Mahkemesinin somut norm denetimi kapsamında vermiş olduğu kararlarda YSK'yi *“davaya*

28 2013/2187 (Sevim Akat Eşki), 2013/4439 (Gülsim Genç).

bakan mahkeme" olarak görmediği dikkate alındığında²⁹, seçim hukukuna ilişkin normların anayasaya uygunluk denetiminin yapılmasının tek yolu olarak, bireysel başvuru yolu kalmaktadır.

Bu başvurulardan bağımsız olarak, Mahkemenin kendi içtihatlarını³⁰ ve bireysel başvurunun işlevini dikkate alarak, bireysel başvuru incelemesi sırasında davaya bakan mahkeme olduğunu kabul etmesi ve gerekli gördüğü takdirde ihlalin dayanağını oluşturan normun anayasaya uygunluk denetimini yapması, hukuk sisteminin mantıksal bütünlüğü çerçevesinde zorunlu görünmektedir.

4. Seçim Yargısı ve Bireysel Başvuru

Seçim yargısıyla ilgili bir başka sorun ise, AYM Kanununun 45/III maddesinde yer alan "*Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemlerin*" bireysel başvuru konusu yapılamayacağı hükmünün Yüksek Seçim Kurulu kararlarını kapsayıp kapsamadığıdır. Anayasa'nın pek çok hükmünde bazı işlemler hakkında "*hiçbir yargı merciine başvurulamayacağı*" (AY 59/III), "*başka bir mercie başvurulamayacağı*" (AY 79/II), bazı işlemlerin "*yargı denetimi dışında*" olduğu (AY 125/II) ya da sayılan yüksek yargı organlarının "*son inceleme mercii*" olduğu hususu (AY 154/I; 155/I; 156/I; 157/I) düzenlenmektedir.

Bu nedenle her bir düzenlemenin bireysel başvuru yolunun işlevi çerçevesinde tartışılması ve bireysel başvuruya konu edilip edilemeyeceğine Anayasa Mahkemesi tarafından karar verilmesi gerekmektedir. Bu yapılırken de Anayasa'nın bütünselliği, tarihsel oluşum ve gelişim süreci ile normların düzenleme alanının birbiriyle ilişkisi ve etkileşimi birlikte ele

29 Bu konuda dikkatle takip edilmesi gereken umut verici bir gelişme, somut olay için "açıkça dayanaktan yoksunluk" nedeniyle kabul edilemezlik kararıyla sonuçlanan, ama Mahkeme'nin, gerekçesinde İlçe Seçim Kurullarını yargı yeri (*tribunal*) olarak kabul eden karardır. Bkz. 2013/3912 (İsmail Taşpınar):

"3568 sayılı Kanun'un 40. maddesinde İlçe Seçim Kurulu Başkanının kararlarının kesin hüküm niteliğinde olduğunun açıkça belirtilmesi ve bu karara karşı herhangi bir hukuksal yola başvurma yolunun öngörülmemiş olması, İlçe Seçim Kurulu Başkanının kararlarının yargısal anlamda kesin hüküm niteliğinde olduğunu göstermektedir" (§38).

Mahkeme'nin somut norm denetimi kapsamında vermiş olduğu E.1992/12, K.1992/2 (18.02.1992) sayılı kararındaki görüşünü değiştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durumda, seçimle ilgili gözetim ve denetim yetkisini kullanırken başta Yüksek Seçim Kurulu olmak üzere bütün II ve İlçe Seçim Kurulları uyguladıkları normların anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla somut norm denetimi yoluna gidebileceklerdir.

30 AYM E. 2012/102, K. 2012/207; 2013/3912.

alınmalıdır. Özellikle seçim hukukunun ve aktif statü haklarının anayasal korumanın dışında bırakılmaması için YSK kararlarının bireysel başvuru konusu yapılabilmesi gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır. Anayasa Mahkemesinin İlçe Seçim Kurullarının da AİHS kapsamında “mahkeme” olarak kabul edilmesi gerektiği yönündeki kararı³¹, bu doğrultuda umut vericidir.

5. Norm Somutlaştırmasının Etkinleştirilmesi Meselesi

Anayasa Mahkemesi bugüne dek özellikle AY 19 ve AY 36 bağlamında tutuklama tedbirinin uygulanması ve devamına ilişkin kararlar ile adil yargılanma hakkı kapsamında kanunların uygulanmasında norm somutlaştırmasını başarıyla uygulamıştır³². Bireylerin temel hak ve özgürlüklerini koruyan bir mahkeme olarak bunun her davada aynı özenle uygulanması, Mahkeme'nin “*bireylerin mahkemesi*” olmasının olmazsa olmaz koşuludur.

Bir ülkenin hukuk devleti standartlarının incelenmesinde özel bir önem taşıyan tutuklu ve hükümlü hakları, bu bağlamda özen yükümlülüğünün başat noktalarından birisini oluşturmaktadır. Basında da geniş şekilde yer alan “*cezaevinde on kitap sınırlaması*”nın AY madde 26'yı ihlal etmediğine ilişkin karar³³, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasındaki kanunilik, demokratik toplum düzeninin gereklerine uygunluk ve ölçülülük ilkesi açısından, Mahkemenin genel içtihadından bir sapma olarak değerlendirilmelidir. Bu kararda sıralanan genel ilkelerle somut sınırlama arasındaki nedensellik ilişkisinin yeterince kurulduğundan söz etmek mümkün değildir. “(...) yüksek güvenlikli cezaevinde hükümlü olarak bulunan başvurucunun odasında bulundurduğu kitap sayısının on ile sınırlandırılması ile elde edilmek istenen oda ve koğu düzeninin sağlanması amacına ulaşmak için yapılan sınırlama işleminin ölçülü olmadığı söylenemez” (§ 56) ifadesinin, yukarıda belirtilen ilkeler ışığında, koğuştta on kitaptan fazla kitap bulundurmanın neden oda ve koğu düzenini bozacağıının gerekçesinin açıklanması, yani

31 2013/3912 (İsmail Taşpınar).

32 Sadece bkz. 2013/2814 (Hanefi Avcı) (AY 19); 2013/2738 (Mesude Yaşar), 2013/2744 (Cahit Tekin) (AY 36).

33 2013/1821 (Özkan Kart). Norm somutlaştırması kavramıyla ilgili kapsamlı bir konferans kitabı için bkz. Ozan Ergül (haz.), *Anayasa Hukukunda Yorum ve Norm Somutlaşması*, Ankara: TBB Yayını, 2013 (Kamu Hukukçuları Platformu'nun 29-30 Eylül 2012 tarihli yıllık toplantısı).

müdahaledeki ölçülülüğün incelenmesinde, kamu düzeni perspektifinden değil, hakkın kullanılmasının en üst düzeyde sağlanmasının esas alınması bir zorunluluktur.

6. Kamu Tüzelkişilerinin Bireysel Başvuruda Bulunma Hakkı

6216 sayılı Kanunun 46/II maddesi uyarınca Anayasa Mahkemesi bugüne dek kamu tüzelkişilerinin hiçbir koşulda bireysel başvuruda bulunma hakkına sahip olmadığına karar vermiştir³⁴. Ancak bu kararlardan birine karşı oy yazan sayın üye Erdal Tercan'ın da belirttiği gibi³⁵, “*madde 46/II'deki hükmün uygulama alanını, sadece lâfzına bağlı olarak belirlemek doğru değildir; bireysel başvurunun niteliğini ve amacını da dikkate alarak amaçsal yoruma da tabi tutmak ve ona göre uygulama alanını belirlemek daha uygun olacaktır. (...) [kanun hükmünü] kamu tüzel kişilerinin kamu gücü kullanmadıkları hallerde de teşmil etmek, kamu tüzel kişilerinin de yararlanabilecekleri temel hak ve özgürlükleri kapsam dışı bırakacak şekilde yorumlayıp, uygulamak ve kamu tüzel kişilerinin kategorik olarak hiçbir şekilde bireysel başvuruda bulunamayacaklarını kabul etmek, bireysel başvurunun niteliğine aykırı olduğu gibi, amacına da uygun düşmez. O nedenle, kamu tüzel kişilerinin kamu gücü kullanmadıkları hallerde, yararlanabilecekleri temel hak ve özgürlüklere ilişkin konularda, sınırlı da olsa bireysel başvuruda bulunabilmelerini kabul etmek gereklidir*”.

Bireysel başvuru hakkı, bireylerin kamu gücü ihlallerine karşı korunmalarını sağlama asli amacını gütmekle birlikte, bir diğer işlevi de Anayasa'da güvence altına alınan hakların (özellikle yargılamaya ve usule ilişkin hakların) hukuk sisteminde tutarlı ve istikrarlı şekilde uygulanmasını sağlamaktır. Bu nedenle de kamu tüzelkişileri, kamu gücü kullanmadıkları ve sadece bir davanın tarafı oldukları durumlarda, adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasında bulunmaları halinde, bireylerin yargı organları karşısındaki konumlarından farklı ya da ayrıcalıklı bir konumda olmadıklarından, bu haklarla sınırlı olmak üzere, bireysel başvuruda bulunabileceklerinin kabulü gerekir. Bunun yanında Anayasa'nın 148/III maddesindeki “herkes” kavramı, ihlal edildiği iddia edilen hakkın doğasına göre başvuru hakkının yorumlanmasını gerektiren bir kavramdır ve bireysel

34 2013/1430 (İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi); 2012/22 (Büğdüz Köyü Muhtarlığı); 2012/1327 (Ballıdere Belediye Başkanlığı); 2012/743 (Doğubayazıt Sanayi ve Ticaret Odası).

35 2013/1430 (İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi).

başvurunun objektif işlevi ışığında değerlendirilmelidir.

7. Anayasa Mahkemesine Kurumsal Destek Sağlanması Zorunluluğu

Öncelikle evli kadınların soyadıyla ilgili iki kararda³⁶ görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kapsamında temel hak ve özgürlükleri koruması, hukuk sisteminin değişik düzeylerdeki aktörlerinin katılımı olmaksızın mümkün değildir. Ancak yasama organı ihlal kararlarının gereği olan yasal değişiklikleri yaparak; idare ihlal kararlarındaki gerekçeler doğrultusunda kamu hizmeti anlayışını gözden geçirerek, bireysel başvurunun asli amacı olan temel hak ve özgürlük alanını genişletme, koruma amaç ve işlevini yerine getirebilir. Bu nedenle hem Mahkemenin tespit ettiği yapısal yargısal sorunların giderilmesinde (örneğin, yargılamada makul sürenin daimi olarak aşılmasından dolayı verilen kararlar ya da hareketsizliği hakkında ihlal kararı verilen bir mahkemenin ihtiyaçlarının/sorunlarının incelenmesi), hem de gerekli olan yasal düzenlemelerin yapılmasında kurumlar arası işbirliği kaçınılmaz bir zorunluluktur. Hukuk sistemindeki aksaklıkların giderilmesinin bütün yükü, sadece Anayasa Mahkemesine yüklenemez.

Bunun yanında AİHM'nin pilot kararları için bir çözüm olarak düşünülen 6384 sayılı "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun" benzeri bir kanunun Anayasa Mahkemesinin işaret ettiği yapısal sorunların, yargı dışındaki kurullar yardımıyla çözülmesi, böylelikle Mahkemenin iş yükünün azaltılması için bir yasal düzenleme yapılması fikri üzerinde de acilen düşünülmelidir.

8. Bireysel Başvurunun Hukuk Sistemine Bütünsel Etkisi (*Erga Omnes* Etki)

Son olarak, özellikle tutuklu milletvekillerine ilişkin kararlar³⁷ sonrasında berraklaşan ve bireysel başvuru hakkının kapsamı konusunda yargı organları arasındaki kavrayış farkının ifadesi olarak anlaşılabilir bir sorun, kararların *erga omnes* etkisi olup olmadığı sorusu üzerinde durulmalıdır. Bireysel başvuru hakkının doğası, işlevi ve Anayasa Mahkemesi kararlarının etkisi konusunda en kısa sürede yargı organları arasında bir görüş birliği

36 2013/2187 (Sevim Akat Eşki), 2013/4439 (Gülsim Genç).

37 2012/849 (Mehmet Haberal); 2012/1272 (Mustafa Ali Balbay); 2013/9894 (Gülser Yıldırım); 2013/9895 (İbrahim Ayhan); 2014/9 (Faysal Sarıyıldız); 2014/85 (Kemal Aktaş ve Sema Irmak).

sağlanmalıdır. Aksi takdirde Mahkemenin kararlarının yargı sistemi içindeki etkisi son derece sınırlı kalmaya mahkûmdur. Bu ise son kertede bireysel başvuru hakkının AİHM tarafından etkili bir başvuru yolu olup olmadığının sorgulanması sonucunu doğuracaktır. Oysa Anayasa Mahkemesinin bugüne kadar görülen takdire şayan performansı, bu yeni hukuki çarenin pekiştirilmesi yönünde herkesi işbirliğine davet etmektedir.

Anayasa Mahkemesinin Sayın Başkanına ve Sayın üyelerine, biz akademisyenlere bu açık diyalog ortamını sağladıkları için tekrar teşekkür ediyor; hukuk devletinin geliştirilmesi yönündeki ortak çabamızın bireysel başvuru hakkı aracılığıyla ivme kazanmasını ümit ediyorum. Sabrınız için çok teşekkür ederim.